

ЕКОНОМІКА

УДК 633: 521. 631:15

Т.Ю. Приймачук

к. е. н.

Н.В. Воздай

А.В. Проценко

Інститут сільського господарства Полісся УААН

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЛЬОНОПРОДУКЦІЇ НА ЖИТОМИРЩИНІ

Наукові дослідження присвячені вивченню кон'юнктури ринку льонопродукції, визначено питому вагу та ціни реалізації льоноволокна по каналах продажу, проаналізована економічна ефективність виробництва льону-довгунця з державною дотацією та без неї, висвітлені основні проблеми з метою відпрацювання шляхів виходу цієї галузі з кризового стану.

Постановка проблеми

Льон-довгунець залишається однією з головних культур, яка вирощується на Поліссі. В недалекому минулому в структурі посівних площ він займав 4%, це понад 40 тисяч гектарів. Валове виробництво льоноволокна було доведено до 27 тис. т, врожайність становила понад 7 ц/га. Галузь льонарства була важливою складовою льонопромислового підкомплексу, однією з провідних у Поліській зоні. Завдяки унікальним властивостям льону-довгунця, вироби з нього користувалися і користуються попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Однак економічна криза негативно вплинула на розвиток галузі, призвела до різкого скорочення посівних площ та зниження виробництва продукції льону-довгунця, руйнування господарських, виробничих, міжгалузевих зв'язків. Галузь льонарства в останні роки через відсутність ринків збуту та призупинення роботи ВАТ "Льонотексу", Коростенської фабрики кручених виробів у Житомирській області зазнала значного занепаду.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Певний досвід з питань практичної реалізації функціонування ринку льонопродукції, його аналіз знайшли відображення в роботах російських вчених – М.М. Труша, Т.В. Бердовської, та відомих українських – І.М. Карпця, В.Б. Ковальова, О.С. Маслокова, А.В. Назарової, А.Ф. Скорченка, М.К. Циганка, О.М. Шпичака та інших. Проблеми розвитку льонарства, шляхи його відродження досліджували провідні вчені: Т.П. Єсипчук, П. Голобородько, О.Ю. Локоть, А.С. Малиновський та інші [1,2,3,4]. Водночас питання відродження регіональних ринків конкуренто-

спроможної льонопродукції та повернення галузі статусу провідної потребує подальшого глибокого дослідження.

Об'єкти та методика досліджень

Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем становлення та розвитку ринку льонопродукції, а також сучасна економічна теорія ринкової економіки.

Метою наших досліджень було вивчення сучасного стану льонарства та аналіз поточного співвідношення попиту та пропозиції на регіональному ринку льонопродукції, динаміки цін з можливістю прогнозу цих ринкових параметрів у майбутньому.

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування ринку льонопродукції Житомирської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і прикладних положень ефективності функціонування галузі льонарства в Житомирській області.

У процесі дослідження були застосовані наступні методи: монографічний, системного аналізу, наукового абстрагування, економіко-статистичний. Дослідження ґрунтуються на використанні нормативно-методичних матеріалів органів законодавчої та виконавчої влади України, даних статистичних служб, інформації міністерств, відомств, підприємств, організацій.

Результати досліджень

Льонарство відноситься до природно-традиційних галузей українського Полісся і має достатній ґрунтово-кліматичний, трудовий, фаховий потенціали, здатні суттєво покращити економічну ситуацію в аграрному секторі цієї зони.

Період аграрних реформувань на Житомирщині характеризується значним зниженням виробництва валової продукції, втратою сільськогосподарськими підприємствами провідного становища в галузі рослинництва, валова продукція якої зменшилася з 1733,8 млн. грн. у 1990 р., до 483,9 млн. грн. у 2006 р., у т.ч. галузі льонарства – з 58,0 млн. грн. до 5,8 млн. грн. [5].

Площі збирання льону-довгунця починаючи з 2004 року мали тенденцію постійного скорочення: у 2007 році в порівнянні з 2004 роком вони скоротились на 5,3 тис. га або у 2,5 рази, а з 1990 роком – взагалі майже у 11 раз (табл. 1). Така ж закономірність спостерігалася і з валовим виробництвом льоноволокна та насіння за ці роки. Урожайність льоноволокна у 2007 році в порівнянні з 2006 роком різко зменшилась – на 1,9 ц/га або на 34,5%, а насіння – зросла на 0,4 ц/га або 22,2%. На жаль, раніше високоприбуткова галузь регіону з кожним роком зазнає зниження свого розвитку і дуже далека від досягнень 1990 року.

Таблиця 1. Динаміка виробництва продукції льону-довгунця в сільськогосподарських підприємствах*

Показник	1990	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007 р. у % до 2006 р.
Зібрана площа, тис.га	37,7	6,8	6,9	8,8	6,0	4,9	3,5	71,4
Валовий збір, тис. т.:								
- льоноволокно	20,7	3,2	1,9	3,8	3,4	2,7	1,2	44,4
- насіння	18,1	2,0	1,8	1,4	1,1	0,9	0,8	88,9
Урожайність, ц/га:								
- льоноволокно	5,3	4,8	2,7	4,3	5,6	5,5	3,6	65,5
- насіння	4,8	2,9	2,6	1,6	1,8	1,8	2,2	122,2

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Такий спад обумовлений трансформаційними процесами, які відбуваються в економіці країни, руйнуванням господарських, виробничих та міжгалузевих зв'язків. Це призвело до порушення нормального ходу відтворювального процесу. Причини спаду охопили сферу обігу та швидко перейшли у виробничу сферу.

Різде скорочення сировинної бази в галузі льонарства є однією з причин значного зниження обсягів виробництва тканин і лляної продукції в регіоні (табл. 2).

Таблиця 2. Виробництво лляної продукції в Житомирській області*

Показник	Роки			2006 р. у % до 2004 р.
	2004	2005	2006	
Льон розволокнений, т	2806	2604	2284	81,4
Лляні тканини, тис. м ²	5679,1	102,1	95,6	1,7
в т.ч. на 1 особу, м ²	4,2	0,1	0,1	2,4

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Аналіз свідчить, що у 2006 р. льону розволокненого, але не пряденого, було вироблено 2284 т або 81,4% від виробництва 2004 р., лляних тканин – 95,6 тис. м², що становило лише 1,7% у порівнянні з 2004 р. та спонукає до імпортування цієї продукції з метою забезпечення внутрішнього ринку лляних тканин (виробництво лляних тканин на одну особу порівняно з 2004 р. скоротилося у 42 рази).

Найголовнішими елементами функціонування ринкового механізму є попит і пропозиція. Вони є рушійною силою ринкової економіки і завдяки їм визначається кількість товарів, що виробляються, поведінка покупців, а також ціна, за якою продають товар.

Пропозиція на регіональному ринку льонопродукції представлена насінням та волокном льону і формується за рахунок виробництва її в

сільськогосподарських підприємствах. За досліджуваний період надходження насіння, з урахуванням перехідних запасів, у 2006 р. збільшилося в порівнянні з 2004 р. на 0,366 тис. т (або на 26%) і становило 1,766 тис. т (табл. 3). Пропозиція ж волокна у 2006 р. була на рівні 2004 року. На фоні значного поглиблення в світі інтересу до виробництва льону-довгунця, сучасний стан виробництва і формування ринку льонопродукції в регіоні досить складний.

Збанкрутування підприємств по переробці льонопродукції стримує розвиток галузі. Навіть незначна пропозиція насіння та волокна льону в декілька разів перевищує його попит. Скорочення посівних площ вплинуло на зменшення попиту на насіння з 0,44 тис. т до 0,25 тис. т або майже у 1,8 раза. Переробні підприємства зменшили використання волокна з 1,935 тис. т до 0,148 тис. т (на 92,4%), інші організації – з 0,405 тис. т до 0,335 тис. т (на 17,3%). З врахуванням цих статей витрат баланс ринку льонопродукції виглядає як незбалансований. Залишки насіння льону у 2006 р. збільшилися у 2,9 раза порівняно з 2004 р., волокна – у 2,3 раза.

Таблиця 3. Баланс попиту і пропозиції продукції льону, тис.т*

Показник	Маркетингові роки					
	2004		2005		2006	
	насіння	волокно	насіння	волокно	насіння	волокно
Загальна пропозиція	1,4	3,8	1,481	4,807	1,766	3,806
в т.ч.:						
запаси на початок року	-	-	0,381	1,407	0,866	1,106
виробництво	1,4	3,8	1,1	3,4	0,9	2,7
імпорт	-	-	-	-	-	-
інші надходження	-	-	-	-	-	-
Загальний попит	1,014	2,393	0,615	0,655	0,660	0,543
в т.ч.:						
насіння	0,44	-	0,3	-	0,25	-
продано:	0,564	2,34	0,30	0,585	0,39	0,483
- переробним підприємствам	-	1,935	-	0,462	-	0,148
- іншим організаціям	-	0,405	-	0,123	-	0,335
інші витрати	-	0,029	-	0,04	-	0,04
втрати при зберіганні	0,01	0,024	0,015	0,03	0,02	0,02
Перехідні запаси на кінець року	0,386	1,407	0,866	4,152	1,106	3,263
К - відношення перехідних запасів до загального попиту	0,381	0,588	1,409	6,339	1,676	6,01

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Комерціалізація збуту сільськогосподарської продукції, яка зумовлена ринковою трансформацією аграрного сектора, призвела до того, що

комерційні канали стали найменш прозорими та регульованими, що у свою чергу призвело до великих фінансових втрат товаровиробників, до тінізації збуту, демпінгу цін, монополізму посередницьких структур тощо. За аналізований період в області ці канали реалізації залишаються основними каналами збуту продукції. Так, якщо в 2002 році питома вага цих каналів складала 8,2% у продажу льоноволокна, то у 2007 році цей показник збільшився до 85,2% (табл. 4). Питома ж вага реалізації льоноволокна переробним підприємствам з кожним роком катастрофічно скорочується і вже у 2007 році сягала лише 11,7%, що на 80,1% менше в порівнянні з 2002 роком.

Таблиця 4. Питома вага каналів реалізації льоноволокна сільськогосподарськими підприємствами, %*

Канали реалізації	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Переробним підприємствам	91,8	64,9	82,7	79,0	30,6	11,7
Населенню в рахунок оплати праці	-	0,2	-	-	-	3,1
За іншими каналами	8,2	34,9	17,3	21,0	69,4	85,2

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Як наслідок, ціна льоноволокна формується під впливом ціни, пропонованої основним споживачем. Ціна, яку давали переробні підприємства за льоноволокно коливалася за роками і найвищою була у 2007 році – 1382,5 грн/т, що майже на 80% більше ціни у 2006 році (табл. 5). Але поряд з цим вона була нижчою у 2,1 раза за комерційну ціну в 2007 р. (чому виробники й не зацікавлені в реалізації своєї продукції переробним підприємствам), яка на 119% була вищою в порівнянні з ціною 2006 року (де питома вага цього каналу теж складала 69,4%).

Таблиця 5. Ціна реалізації льоноволокна в сільськогосподарських підприємствах у розрізі каналів, грн./т*

Канали реалізації	Роки						2007 р у % до 2006 р.
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Переробним підприємствам	1113,1	785,1	926,2	808,2	770,3	1382,5	179,5
Населенню в рахунок оплати праці	-	966,7	-	-	-	2780,0	-
За іншими каналами	2467,0	1549,3	1236,5	2155,3	1315,2	2880,6	219,0
Середні ціни	1224,4	1052,4	1074,1	1091,5	1148,2	2701,4	235,3

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Безперечним фактором функціонування ринку льонопродукції є конкуренція, через яку ринкові відносини активно впливають на рівень витрат. Складові економіки сьогодення – це витрати, прибуток, ціна та рентабельність. Нестійкість виробництва льонопродукції поряд з іншими факто-

рами призводить до коливання витрат на вирощування, а недосконалість цінової політики – до від'ємних результатів господарювання, зниження економічної ефективності. За даними державного комітету статистики України, у структурі виробничої собівартості вирощування льону-довгунця у 2006 р., витрати на насіння становили 28,4%, заробітну плату – 28,0, мінеральні добрива – 12,7, нафтопродукти – 11,0% [6].

Рентабельність акумулює в собі результати виробництва і відображає вплив основних чинників, які визначають рівень економічної ефективності. Аналіз даних таблиці 6 свідчить, що вирощування льону-довгунця в регіоні впродовж останніх п'яти років було збитковим.

Таблиця 6. Економічна ефективність вирощування льону-довгунця в Житомирській області*

№ з/п	Показник	Роки				
		2002	2003	2004	2005	2006
1.	Вартість реалізованої продукції – всього, тис. грн.	3891,6	2025,0	2592,0	855,0	981,0
	в т.ч.: насіння	991,3	816,0	1582,0	373,0	730,0
	треста	2900,3	1209,0	1010,0	482,0	251,0
2.	Собівартість продукції всього, тис. грн.	4088,9	2867,0	3272,0	1027,0	1167,0
	в т.ч.: насіння	687,5	565,0	1543,0	418,0	764,0
	треста	3401,4	2302,0	1729,0	609,0	403,0
3.	Прибуток (+), збиток (-), тис. грн.	-197,3	-842,0	-680,0	-172,0	-186,0
4.	Рівень рентабельності, %	-4,8	-29,4	-20,8	-16,7	-16,0
5.	Площа, тис. га	6,8	6,9	8,8	6,0	4,9
6.	Державні дотації, грн./га	44,4	44,3	386,0	310,0	380,0
7.	Вартість продукції + дотації, всього, тис. грн.	4191,6	2331,0	5987,0	2717,3	2843,0
8.	Прибуток (+), збиток (-), тис. грн.	+102,7	-536,0	+2715,2	+1690,3	+1676,0
9.	Рівень рентабельності, %	3,0	-19,0	83,0	165,0	144,0

* Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Собівартість продукції льону за аналізований період була вищою вартості реалізованої продукції (виключення становив 2005 рік). За досліджуваний період 2002–2006 рр. галузь в цілому без дотацій держави була збитковою. Найвищий рівень збитковості спостерігався у 2003–2004 рр. – мінус 20,8–29,4%, за останні два роки він зменшився і був в межах мінус 16%. При врахуванні дотаційних виплат, господарства отримували прибутки (виняток 2003 р.), на кожний посіяний гектар льоносіючі господарства у 2006 р. отримували 380 грн. дотації. Звичайно це занадто мало для того, щоб у нинішніх умовах більш рентабельно вести галузь льонарства. Тому піднято клопотання перед КМУ щодо підвищення державної підтримки в межах 500 грн. на кожен гектар посіву льону і в перспективі, будемо сподіватись,

традиційну галузь на Поліссі буде відновлено, вона буде вигідною й приноситиме вагомий прибуток товаровиробникам льонопродукції.

В пошуках покращення становища, що склалося в льонарській галузі, припинення спаду та подальшого збільшення виробництва льонопродукції в області розроблена програма розвитку льонарства. Основними завданнями програми передбачається відновити схему насінництва, покращити його сортовий та репродукційний склад, відновити парк техніки для вирощування та збирання льону.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сучасний стан ринку льонопродукції в області можна охарактеризувати як нестабільний та несформований: безсистемна зміна обсягів виробництва льону; низький попит на нього, що зумовлено призупиненням виробництва ВАТ "Льонотекс", Коростенської фабрики кручених виробів та відсутністю інших ринків збуту; невідпрацьований ціновий механізм (неефективна цінова та регуляторна політики); комерційні канали збуту стали основними (поширення тінізації збуту льону і монополізму посередників призводить до фінансових втрат товаровиробників); не сформована прозора та дієва інфраструктура. Не виконує свої функції маркетинг – товаровиробники льонопродукції не забезпечені інформацією про кон'юнктуру ринку, канали збуту, реалізаційні ціни, про прогноз подальшого розвитку товарного ринку.

В період подальшої трансформації аграрного сектора Україна повинна адаптувати свою аграрну економіку до європейських стандартів за всіма позиціями: конкурентоспроможністю, якістю та асортиментом продукції, витратністю виробництва, покращенням інвестиційної привабливості аграрного сектора, маркетингом, регулюванням ринку, державною підтримкою тощо. Для цього потрібні нові підходи, на що й будуть спрямовані в подальшому наші дослідження.

Література

1. Єсипчук Т.П. Сучасний стан та перспективи розвитку льонарства в Україні // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 170, 173.
2. Малиновський А.С. Стан та шляхи відродження льонарства // Вісник аграрної науки. – 2006. – №9. – С. 73–74.
3. Голобородько П. Льонарство України – стан, тенденції та шляхи підвищення ефективності // Агронаом. – 2004. – №3. – С. 68.
4. Локоть О.Ю. Льон-довгунець – культура вигідна // Насінництво. – 2006. – №7. – С. 14.
5. Державний комітет статистики України // Статистичний бюлетень. – 2007. – 46 с.
6. Державний комітет статистики України. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Житомирської області // Статистичний збірник. – 2007. – 118 с.